

Aan de Voorzitter van de
Tweede Kamer der Staten-Generaal
Binnenhof 4
Den Haag

Bezuidenhoutseweg 67
2594 AC Den Haag
Postbus 20061
Nederland
www.rijksoverheid.nl

Contactpersoon
S.A. Belder

T 070-3796669
sandra.belder@minbuza.nl

Datum 17 december 2012
Betreft Verslag van mijn bezoek aan Brazilië

Onze Referentie

Uw Referentie

Bijlage(n)

Geachte voorzitter,

Tijdens het Algemeen Overleg Handelsraad op 27 november 2012 heb ik uw Kamer toegezegd een verslag te sturen over de economische missie naar Brazilië (19-23 november 2012). In deze brief treft u, mede namens de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, een verslag aan van de missie, alsmede een appreciatie van de bereikte resultaten. Tevens ga ik hiermee in op de vraag van het lid Sjoerdsma (D66) naar een apart verslag van de handelsmissie naar Brazilië (schriftelijke vragen aan de minister van Buitenlandse Zaken, ingezonden op 11 december 2012).

Samenvatting en appreciatie

Van 19 tot en met 23 november 2012 vond één van de grootste economische missies ooit plaats naar Brazilië, met 157 deelnemende bedrijven. Parallel hieraan brachten Hunne Koninklijke Hoogheden de Prins van Oranje en Prinses Máxima een officieel bezoek aan Brazilië om waar mogelijk de missie te ondersteunen. Ook staatssecretaris Dekker van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen nam deel aan de missie met een delegatie van Nederlandse universiteiten en hoger onderwijsinstellingen. Voorts sloten premier Eman van Aruba en ambtelijke vertegenwoordigers van Curaçao en Sint Maarten zich bij het grootste deel van het programma aan. De voorzitter van MKB-Nederland, de heer Hans Biesheuvel trad op als zakelijk missieleider voor de deelnemende bedrijven, afkomstig uit de sectoren agrifood, luchtvaart, afvalmanagement, stadiontoeleveranciers en -beveiliging, jachtbouw, architectuur en design, wetenschap en technologie. Ook twee separate missies van Flevum en de Metaalunie sloten zich gedeeltelijk aan.

Tijdens de missie werd in diverse samenstellingen een intensief programma doorlopen in Brasilia, Ribeirao Preto, Sao Jose dos Campos, Sao Paulo, Piracicaba, Rio de Janeiro en Belo Horizonte. Dankzij vele ontmoetingen met ministers, gouverneurs, andere autoriteiten en vertegenwoordigers van de private sector werd nadrukkelijk de aandacht gevestigd op hetgeen de BV Nederland in Brazilië te bieden heeft. Uit de ontvangen feedback van de meereizende bedrijven en kennisinstellingen blijkt tevredenheid over de uitkomsten van de missie en de perspectieven voor de toekomst. De missie zelf heeft reeds verschillende concrete *deliverables* opgeleverd. Zakendoen in Brazilië vergt evenwel een lange adem, waardoor het daadwerkelijke succes pas op termijn vastgesteld zal kunnen

worden. In het eerste kwartaal van 2013 zal een evaluatie plaatsvinden onder de deelnemende bedrijven.

Onze Referentie

Een ander resultaat van de missie is dat het de zichtbaarheid van Nederland in Brazilië, en van Brazilië in Nederland heeft verhoogd. De grote hoeveelheid meegerisde pers, en de door de Nederlandse ambassade te Brasilia ingezette social media reporter, heeft ook in Nederland tot veel berichtgeving over de missie geleid.

De deelname van Hunne Koninklijke Hoogheden de Prins van Oranje en Prinses Máxima, en het goede samenspel met de andere leden van het gevolg, hebben een cruciale rol gespeeld bij het welslagen van de missie. Zowel tijdens openbare events als bij gesprekken achter gesloten deuren werden op zeer effectieve wijze de economische doelstellingen van de missie, en de belangen van individuele bedrijven ondersteund. De parallelle Hoger Onderwijs missie heeft de mogelijkheid geboden om de samenwerking tussen overheid, bedrijfsleven en kennisinstellingen (gouden driehoek) ook in het buitenland te laten opereren. Het opnemen van vertegenwoordigers van de Rijksdelen (door omstandigheden nam in dit geval alleen Aruba op het hoogste niveau deel) bood aan deze Rijksdelen een unieke kans om zich aan Brazilië te presenteren.

Brasilia

Het programma startte op maandag 19 november in Brasilia met een gesprek met de **staatssecretaris voor Ontwikkeling, Industrie en Buitenlandse Handel**, Heloísa Guimaraes Menezes, verantwoordelijk voor productontwikkeling. Dit gesprek bood naast kennismaking tevens een goede gelegenheid de huidige goede bilaterale relaties een duw in de rug te geven. De staatssecretaris memoreerde positief aan haar bezoeken in 2011 aan ondermeer de Haven van Rotterdam, Schiphol en TU Delft. Haar uiteenzetting over het Braziliaanse innovatiebeleid en de groei van Brazilië als internationale handelspartner, bood mij en de heer Biesheuvel de gelegenheid te wijzen op de goede samenwerking tussen Braziliaanse en Nederlandse bedrijven, de sterke kanten van het Nederlandse MKB, maar ook op de problemen die Nederlandse exporteurs ondervinden met bijvoorbeeld de recente invoertarieftverhogingen (aardappelproducten). De staatssecretaris werd door mij uitgenodigd voor een bezoek aan Nederland.

Tijdens het gesprek met **minister van Landbouw** Ribeiro Filho werd allereerst het belang van mondiale voedselzekerheid benadrukt. Zowel Nederland als Brazilië hebben hier een belangrijke rol, waarbij met name het duurzaamheidsaspect moet worden meegenomen. Initiatieven als de *Round Table on Responsible Soy* heb ik in dit verband van Nederlandse zijde van harte ondersteund.

Minister Ribeiro Filho kondigde aan dat begin volgend jaar (26 februari – 9 maart 2013) Braziliaanse inspecteurs Nederland zullen bezoeken teneinde ons inspectiesysteem voor zuivelproducten te beoordelen, een reeds lang gekoesterde Nederlandse wens. Goedkeuring van dit systeem zal de export van zuivelproducten (met name kaas) naar Brazilië aanzienlijk vergemakkelijken. Op het Nederlandse verzoek om ook de export van appels en peren te faciliteren antwoordde de minister dat de risicoanalyse, waarvoor Nederland alle gegevens heeft aangeleverd, nog enige tijd in beslag zal nemen. Aan het einde van het gesprek kregen Wageningen UR en de Rabobank de gelegenheid zich te presenteren.

Aan de ontvangst bij **minister Gleisi Hoffmann** (kabinetschef van president Dilma Rousseff, die zelf op bezoek was in Spanje), werd van Braziliaanse zijde eveneens deelgenomen door minister Leonidas Cristino van Havens en viceminister Guilherme Ramalho van Luchthavens. Minister Hoffman sprak zeer positief over haar werkbezoek in augustus 2012 aan het Havenbedrijf Rotterdam. Zij gaf aan het Porto Central-project van het havenbedrijf Rotterdam in Brazilië met interesse te volgen.

Het infrastructuurprogramma van Brazilië is met BRL 133 mld (ca € 55 mld) één van de grootste ter wereld. Havenminister Cristino meldde dat Brazilië in 2030 de export via havens wil vervijfvoudigen. Momenteel maakt Brazilië masterplannen voor alle havens, en wil het ook de binnenvaart stimuleren. Onze gesprekspartners gaven een duidelijke blijk van interesse in de Nederlandse expertise op het gebied van havens en luchthavens (Schiphol), alsmede op het terrein van scheepvaart en olieplatforms.

Ook heb ik in het kader van het WK 2014 en de Olympische Spelen in 2016, beide in Brazilië, de Nederlandse expertise op het terrein van *crowd management*, beveiliging en logistiek onder de aandacht gebracht.

Tot slot bleek er aan Braziliaanse zijde ook interesse in Nederlandse kennis en kunde op het gebied van afvalmanagement. Op Nederlands voorstel werd de afspraak gemaakt een bilateraal seminar over dit onderwerp te organiseren met betrokkenheid van de private sector.

Viceminister van Financiën Nelson Barbosa lichtte het Braziliaanse standpunt toe inzake de te kiezen oplossing voor de huidige mondiale economische crisis: stimuleren in plaats van bezuinigen. Tevens zette hij de noodzaak uiteen om de hervormingen van het IMF voort te zetten; ondanks de onlangs doorgevoerde veranderingen was er nog steeds sprake van een Europese oververtegenwoordiging. Van Nederlandse zijde werd erop gewezen dat Nederland ten aanzien van de eigen zetel reeds stappen heeft gezet, en dat wij gezien de omvang van de Nederlandse economie en financiële sector een groot belang houden in het reilen en zeilen van het IMF en in betrokkenheid bij de G20. Voorts is uitgebreid gesproken over maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) en duurzaamheid. Ik heb de Braziliaanse minister erop gewezen dat Nederlandse bedrijven al lange tijd actief zijn op het gebied van MVO en heb aangeboden deze kennis en ervaring met Braziliaanse bedrijven te delen. De minister stond hier positief tegenover en gaf aan dat er reeds nauw contact is tussen de OESO Nationale Contactpunten van beide landen.

De lunch bij de **Braziliaanse werkgeversorganisatie CNI** werd aangegrepen om een Joint Statement te tekenen tussen CNI en MKB Nederland (mede namens VNO-NCW). Doel van deze Joint Statement is samenwerking tussen het Nederlandse en Braziliaanse bedrijfsleven verder te stimuleren, onder andere door het opzetten van een jaarlijks *Brazilian-Dutch Business Platform*. Dit zal in 2013 voor het eerst plaatsvinden.

Vervolgens werd de afsluiting bijgewoond van een Hoger Onderwijs seminar, georganiseerd door NUFFIC met haar Braziliaanse counterparts. Voorafgaand vond een gesprek plaats met de **vice minister van Onderwijs**, de heer Jos Henrique Paim Fernandez en de **staatssecretaris voor Wetenschap, Technologie en Innovatie**, de heer Carlos Nobre, verantwoordelijk voor Onderzoek en Innovatie. Staatssecretaris Dekker benadrukte het belang dat Nederland hecht aan het Braziliaanse beurzenprogramma "*Science without Borders*", waaronder 2500

Braziliaanse studenten in Nederland kunnen studeren. Nederland bekijkt op dit moment of een cursus Engels in dit programma kan worden opgenomen. De heer Nobre zette de belangrijkste resultaten van zijn recente reis naar Nederland (september 2012) uiteen. Brazilië ziet drie prioritaire gebieden voor samenwerking: biobased economy, duurzame landbouw en de aanpassing van kuststeden aan de stijgende zeespiegel (ruim 5 miljoen Brazilianen worden hierdoor bedreigd). Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Máxima sloot het seminar plenair af met een pleidooi voor studeren in Nederland; juist ook in de context van de verdergaande mondialisering.

Ribeirao Preto

In Ribeiro Preto, ook wel de landbouwhoofdstad van Brazilië genoemd, werd op dinsdag 20 november op de lokale dependance van de Universiteit Sao Paulo (USP), een seminar getiteld "**Future of Food Business**" bijgewoond. Naast studenten namen hieraan ook Braziliaanse en Nederlandse agrobedrijven deel. Met presentaties van Nederlandse en Braziliaanse zijde werden onderwerpen als mondiale voedselzekerheid en de rol van beide landen op dit vlak toegelicht. Prinses Máxima verzorgde de *wrap-up* en beschreef de effectieve werking van de samenwerking tussen overheid, bedrijfsleven en kennisinstellingen in Nederland (gouden driehoek).

Na het seminar werd een bezoek gebracht aan het Nederlandse rundergeneticabedrijf **CRV Lagoa**, waar een goede indruk kon worden verkregen van de activiteiten van dit bedrijf. CRV Lagoa is marktleider in Zuid-Amerika en daarmee een goed voorbeeld van een succesvol Nederlands agrofood bedrijf in Brazilië.

Sao Jose dos Campos

Dezelfde dag brachten de Prins van Oranje en ik een bezoek aan de productiefaciliteiten van de Braziliaanse vliegtuigbouwer **Embraer** in Sao Jose dos Campos. Dit bood de meereizende Nederlandse luchtvaartbedrijven een platform om hun sterke punten te presenteren, als kick-off van een meerdaags programma van gesprekken bij Embraer. Ook werd een Memorandum of Understanding (MoU) tussen Embraer en Duits-Nederlandse Windtunnels (DNW) verlengd, voor het testen van Embraer toestellen in windtunnels. Voorts heb ik Embraer in een gesprek en petit comité een bidbook aangeboden waarin de pluspunten van Nederland als vestigingsplaats voor mogelijk additionele activiteiten van Embraer uiteen zijn gezet.

Sao Paulo

Na een intensieve kennismakingsbijeenkomst met alle sectoren op dinsdagavond reisde ik op woensdagochtend 21 november met Prinses Máxima naar Piracicaba, waar de Prinses de productiefaciliteit van het Nederlandse watertechnologiebedrijf **Paques** heeft geopend.

De Prins van Oranje, staatssecretaris Dekker en delegatie brachten op dat moment een bezoek aan de expositie "*My Waste is Your Waste*", over en met gerecycled materiaal, in het Museu da Casa Brasileira. Deze expositie is ontstaan uit een samenwerking tussen Nederlandse en Braziliaanse kunstenaars. En marge van dit bezoek werd een intentieverklaring getekend tussen CETESB, het milieuoagentschap van de deelstaat Sao Paulo, en Agentschap NL over intensievere samenwerking tussen Nederland en Brazilië op het gebied van **afvalmanagement en bodemsanering**. Verschillende bedrijven uit deze sector

zijn overigens al bezig met marktverkenning en onlangs is een Partners for International Business (PIB) programma op dit gebied goedgekeurd.

Onze Referentie

Vervolgens hield de Prins van Oranje de slottoespraak op een wetenschap & technologie seminar over het thema **biobased economy**, dat plaatsvond bij FIESP, de werkgeversorganisatie van de staat Sao Paulo. De Prins benadrukte de Nederlandse knowhow op het terrein van biobased economy en de belangstelling voor meer samenwerking met Brazilië. Na afloop werd een aantal samenwerkingsovereenkomsten getekend tussen beide overheden (onder andere tussen staatssecretaris Dekker, mede namens Economische Zaken, en het Braziliaanse ministerie van Industrie inzake samenwerking op het gebied van biobased economy), tussen bedrijven en tussen universiteiten (onder andere TU Delft en de universiteit van Campinas). Ook werd de "BE-Basic Hub" in Campinas officieel geopend; deze hub zal de werkzaamheden van de Stichting BE-Basic, die zetelt in Delft, in Brazilië voortzetten. De Prins kreeg bij FIESP de *Order of Industrial Merit* uitgereikt.

Tijdens het gesprek met **gouverneur Alckmin** van Sao Paulo werd van gedachten gewisseld over mogelijke samenwerking op het gebied van water, afvalverwerking, creatieve industrie en onderwijs. Door gouverneur Alckmin werd de kandidatuur van Sao Paulo voor de Wereldexpo 2020 gememoreerd. En marge vond een ondertekening plaats van een samenwerkingsovereenkomst met Sao Paulo waarbij de Anne Frankstichting tolerantie en respect voor diversiteit op scholen in Sao Paulo zal bevorderen.

Ook ontving ik deze dag samen met het **Netherlands Foreign Investment Agency** (NFIA) vertegenwoordigers van tien Braziliaanse bedrijven, die potentieel belangstelling hebben om een vestiging in Nederland te openen. De Nederlandse *pitch* werd ondersteund door de CEO van Petrobrás Nederland, de heer Samir Awad.

Gelijktijdig opende het prinselijk paar de Nederlandse reizende **designtentoonstelling "Connecting Concepts"** in het Museu de Arte Brasileira (MAB) van de Fundação Armando Alvares Penteado (FAAP). En marge hiervan werd een samenwerkingsovereenkomst getekend tussen het Nederlandse bewegwijzeringsbedrijf Mijksenaar met haar Braziliaanse toekomstige partner GAD, alsmede een intentieverklaring tussen het Nederlandse Architectuurinstituut en de projectontwikkelaar Moby Incorporadora uit Sao Paulo.

De dag werd afgesloten met een **Holland Trade and Investment Cocktail** voor 700 gasten, waarbij het NFIA kantoor Brazilië, gevestigd in Sao Paulo, officieel werd geopend en de start van een directe luchtverbinding tussen Aruba en Sao Paulo bekend werd gemaakt.

Rio de Janeiro

Het programma in Rio de Janeiro begon op donderdag met een lunch aangeboden door **gouverneur Cabral en burgemeester Paes**. Gesproken werd over waterproblematiek naar aanleiding van de recente overstromingen in Rio, en over de mogelijkheid Nederlandse expertise in te schakelen. Rio de Janeiro werd uitnodigd aan te sluiten bij de reeds lopende Dutch-Brazilian Dialogue on Water Management. Gouverneur Cabral nodigde Nederlandse scheepsbouwers uit om zich in Rio de Janeiro te vestigen, gebruik makend van het fiscaal stimuleringsprogramma POLINAVI. Burgemeester Paes sprak de wens uit om

Nederlandse universiteiten meer in Rio te laten doen. Voorts maakte de Gouverneur zijn voornemen kenbaar om Nederland in 2013 te bezoeken.

Onze Referentie

Nadat het prinselijk paar een helicoptervlucht had gemaakt boven de belangrijkste locaties voor de Olympische Spelen in 2016 werd deelgenomen aan een **seminar over sport en industrie** in het indoor stadion Maracanazinho, gelegen naast het onder constructie zijnde Maracana stadion. Bij aankomst nam het prinselijk paar eerst de tijd om met buurtbewoners en andere belanghebbenden te spreken om hun verhaal te horen over de impact van de uitbreiding van het Maracana stadion op de positie van een museum over de situatie en geschiedenis van de inheemse bevolking dat voor de bouw zou moeten wijken.

Tijdens het seminar in het stadion werden intentieverklaringen, MoU's en contracten ondertekend tussen o.a. Amsterdam Arena, Philips, Crown Licensing, Incontrol en Oranje Camping. Ook werd de samenwerking tussen KNVB en Philips op het gebied van het "World Coaches" programma ondertekend en toegelicht. Na afloop van het seminar vond een "panna" event plaats met onder andere de Nederlandse oud-international Clarence Seedorf en 150 schoolkinderen uit Rio.

Ook in Rio de Janeiro vond een **netwerkreceptie** plaats voor zo'n 500 gasten. Tijdens de receptie werd niet alleen gesproken met zakelijke vertegenwoordigers en hoogwaardigheidsbekleders, maar ook met vertegenwoordigers van de Stichting REMER en met de organisatie IBISS, die zich beide inzetten voor de integratie en belangen van de inwoners van de favelas.

Op vrijdag, de laatste dag van de missie, hield ik tijdens een seminar van de sector **jachtbouw** een speech, waarin ik de Nederlandse kennis en kunde op dit terrein voor het voetlicht kon brengen. Dit seminar heeft bijgedragen aan toenadering tussen de betrokken Nederlandse bedrijven en branches en tot afspraken voor nauwere afstemming en samenwerking in het internationaal profileren van de Nederlandse jachtbouw- en watersportsector.

Tijdens een bezoek aan het hoofdkantoor van **Petrobrás**, tekenden Atradius en Petrobrás een **MoU** ter waarde van US\$ 1 miljard aan **exportkredietverzekering** voor Nederlandse bedrijven die zaken willen doen met de Braziliaanse staatsoliemaatschappij. Ook werden de vooruitzichten in de Braziliaanse oliesector en de mogelijke rol daarbij van Nederlandse bedrijven besproken. Petrobrás benadrukte dat het succes van het investerings- en productieprogramma van Petrobrás in hoge mate afhankelijk was van een betrouwbare leveranciersketen, waar ook buitenlandse bedrijven deel van uitmaken. Petrobrás nodigde de aanwezige Nederlandse bedrijven uit zich in Brazilië te vestigen, met hun lokaal benodigde technologie- en onderzoekscapaciteit, en deel te worden van de "supply chain".

Programma staatssecretaris Dekker

Naast deelname aan het hoofdprogramma, kende het programma van staatssecretaris Dekker van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap een divers programma van ontmoetingen met Braziliaanse (vice-)ministers, vertegenwoordigers van lokale overheden, universiteiten en onderzoeksinstituten en ondernemers in met name de creatieve sector. De breedte van het programma gaf de staatssecretaris de gelegenheid zich goed te laten informeren over de stand van zaken en beleidsontwikkeling op onderwerpen als cultuur, Hoger Onderwijs, technisch- en beroepsonderwijs, wetenschap, sport & onderzoek, creatieve industrie en kansen voor het

Nederlandse bedrijfsleven. Staatssecretaris Dekker opende in Rio de Janeiro een seminar over **architectuur** dat zeer goed werd bezocht.

Onze Referentie

Staatssecretaris Dekker bezocht ook Belo Horizonte in Minas Gerais voor een ontmoeting met de deelstaatregering en kennismaking met de hoger onderwijsinstellingen van die regio. Interessant was voorts de ontmoeting met Braziliaanse alumni in Sao Paulo. Dit bezoek maakte niet alleen duidelijk dat het Nederlandse onderwijs ook door Brazilianen zeer wordt gewaardeerd, maar ook dat alumni uitstekende pleitbezorgers zijn van Nederland.

Het belang van het bezoek van staatssecretaris Dekker beperkte zich niet tot wederzijdse kennismaking, het strekte zich uit tot het entameren en ondersteunen van concrete samenwerking. Zijn participatie leidde tot een interessante verbreding van de economische missie, en vormde eveneens een flinke ondersteuning van individuele instellingen en bedrijven uit de Nederlandse kennis- en creatieve industrie om kansen in Brazilië te grijpen, zoals bij de uitvoering van het *'Science without Borders'* programma. In het bijzijn van de staatssecretaris en mijzelf ondertekenden KuiperCompagnons en vertegenwoordigers van de stad Bahia een MoU voor samenwerking op het terrein van urban planning.

De minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, mede namens de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Lilianne Ploumen